

УДК 331.65:069

Ю.Г. Павленко

Полтавський державний педагогічний
університет імені В.Г. Короленка

МУЗЕЙ ЯК ЧИННИК ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ШКОЛЯРІВ

У статті обґрунтовується ідея використання музею у профільному навчанні школярів, зокрема для їх професійної орієнтації. На основі аналізу музеєзнавчої і педагогічної літератури виділено напрями співробітництва музею і школи у контексті означеної проблеми, а також уточнено організаційні форми профорієнтаційної роботи з учнями шкіл у музеї.

Постановка проблеми. Реформування національної загальноосвітньої школи націлене на підвищення рівня освіченості і вихованості школярів, покращення їх підготовки до здійснення поступового переходу до професійної освіти і самостійного трудового життя. Водночас однією із тенденцій сучасності стала багаторазова зміна людиною впродовж життя професій і спеціальностей. Відповідно, важливим завданням педагогічної практики є створення сприятливих умов для формування у старшокласників здатності до життєвого самовизначення і, зокрема, підготовка молоді до свідомого вибору професії з урахуванням власних інтересів, здібностей, індивідуальних особистісних можливостей. Одним із шляхів вирішення цих завдань є цілеспрямоване залучення школярів у середовище музеїв різних профілів.

Аналіз актуальних досліджень. Питання професійного самовизначення школярів набуло актуальності у педагогічній науці особливо зараз, коли навчання у старшій школі має статус профільного [5]. Численні наукові дослідження присвячені вивченню загальних психолого-педагогічних аспектів профілізації навчання старшокласників і професіоналізації їх особистості (Л. Артемова, Н. Гончарова, В. Моргун,

О. Погоніна, Т. Старостенкова, М. Хижняк та інші вчені), розробці змісту допрофесійної підготовки школярів (П. Лернер, Л. Липова, Н. Шиян та інші науковці), обґрунтуванню організаційно-методичних засад профорієнтаційної роботи в школі (М. Захаров, І. Латипов, Л. Пасечнікова, Б. Федоришин та інші автори) тощо. Проте в Україні донині не досліджувалося використання музейного середовища як одного із складників комплексу організаційно-педагогічних умов, які спрямовані на формування у школярів визначених відповідно до профілю навчання компетенцій та ураховують їх пізнавальні можливості, професійні наміри і перспективи. Тому **метою статті** є розкриття на основі аналізу музеєзнавчої і педагогічної літератури профорієнтаційної функції музеїв різних профілів та з'ясування ефективних шляхів і особливостей її реалізації у роботі зі школярами.

Виклад основного матеріалу. Вивчення проблеми використання музею як чинника професійного самовизначення школярів потрібно розглядати у розрізі профільного навчання школярів та профорієнтаційної роботи з дітьми шкільного віку.

Н. Шиян підкреслює, що у процесі профільного навчання основне призначення учня вбачається у виявленні свого внутрішнього потенціалу, в розкритті та реалізації себе у відповідності з індивідуальними можливостями [11, с. 116]. Учень набуває ролі активного й свідомого будівельника власної освіти та власної долі, він учиться самостійно ставити мету і завдання своєї пізнавальної діяльності, а потім – аналізує здобуті результати та визначає їх значущість для себе.

Важливими завданнями профільного навчання є формування готовності до свідомого вибору й оволодіння майбутньою професією, формування профорієнтаційно значимих компетенцій учнів на допрофесійному рівні, спрямування молоді щодо майбутньої професійної діяльності тощо [5]. Із цього слідує, що упровадження профільної освіти акцентує профорієнтаційну функцію освітньої практики та цілеспрямовано наближує старшокласника до його майбутньої трудової діяльності.

Аналіз низки педагогічних праць дав можливість виявити значну кількість визначень поняття “професійна орієнтація” [від франц. orientation – установка]. Наведемо деякі з них:

– комплекс психолого-педагогічних і медичних заходів, спрямованих на оптимізацію процесу працевлаштування молоді згідно з бажаннями, нахилами і сформованими здібностями та з урахуванням потреби в спеціалістах народного господарства й суспільства в цілому [3, с. 274];

– довготривалий, в певній мірі не оборотній соціальний процес освоєння особистістю тієї чи іншої професії, котрий передбачає дію як об'єктивних, так і суб'єктивних факторів, де під “освоєнням” розуміється пізнання тієї чи іншої сфери праці і сама діяльність у цьому виді праці [4, с. 20];

– науково-практична система підготовки особистості до вільного і свідомого вибору професії [9, с. 6].

Як бачимо, у педагогічній теорії це поняття тлумачиться не однозначно. На основі аналізу наведених означень до специфічних сутнісних ознак професійної орієнтації, які вирізняють її як самостійне

соціально-педагогічне явище, ми відносимо: комплексність, впорядкованість, планомірність, діагностичність, керованість, коригованість, координованість і поетапність дій, особистісна спрямованість та інтегративність.

Отже, професійну орієнтацію школярів ми розуміємо як цілісний вплив на свідомість і поведінку особистості, котра формується (з урахуванням її потреб і інтересів), реалізацію системи науково обґрунтованих психологічних і педагогічних заходів для забезпечення результативності професійного самовизначення молодшої людини.

Згідно з “Українським педагогічним словником” С. Гончаренка, професійне самовизначення – це процес прийняття рішення особистістю щодо вибору майбутньої трудової діяльності [3, с. 275].

Оскільки професійна орієнтація школярів розглядається як система, відповідно, вона має взаємозв’язані структурні компоненти, що залежать один від одного і знаходиться в певній взаємодії з навколишнім середовищем.

Істотними складниками структури професійної орієнтації, за більшістю аналізованих нами психолого-педагогічних джерел, є професійна інформація (система організації і проведення навчально-виховної роботи, спрямована на засвоєння учнями необхідних знань про соціально-економічні та психофізіологічні умови правильного вибору професії), професійна консультація (науково-організоване інформування про професії) і початковий професійний добір (заключний етап роботи з учнями, у процесі якого обираються конкретна професія та профіль професійно навчання для випускника школи).

Життєве (зокрема й професійне) самовизначення молодшої людини під час навчання у школі забезпечується спеціально визначеними педагогічними заходами. Як указує Л. Артемова, в умовах профільного навчання передбачається наявність дидактичного блоку для розвитку професійного інтересу, тобто спеціальних завдань, дидактичних засобів і методів, які дозволяють забезпечити формування освітньо-професійного маршруту старшокласників [1].

Не можна не погодитися із думкою П. Лернера про те, що профорієнтаційна робота зі школярами повинна вестися спільними зусиллями школи, позашкільних закладів, промислових підприємств, закладів охорони здоров’я та культури [6, с. 87].

Професійному самовизначенню школярів можуть сприяти музеї (за умови цілеспрямованого їх використання).

Музей – у розумінні сучасної зарубіжної музеології – особливе освітнє середовище [7, с. 5]. Зауважимо, що для зарубіжної музейно-педагогічної практики партнерство музею і школи стало найбільш значущою тенденцією. При цьому залучення музею у навчальний процес школи здійснюється на основі планування спільної діяльності цих двох культурно-освітніх установ.

На тлі духовного відродження української держави помітно зростає суспільний інтерес до музеїв, переосмислюються їхні освітньо-виховні можливості, удосконалюються засоби музейної комунікації. Проте на

сьогодні в школах України профорієнтаційна робота, на жаль, здійснюється без музейних засобів.

У теоретичному музеєзнавстві поняття “музей” тлумачать як культурно-освітній та науково-дослідний заклад, призначений для вивчення, збереження та використання пам’яток природи, матеріальної та духовної культури, прилучення громадян до надбань національної та світової історико-культурної спадщини (Закон України “Про музеї та музейну справу”).

Т. Белофастова зауважує, що внаслідок тривалого культурно-історичного розвитку соціальні функції музею значно розширилися і це уможливило перетворення його в “поліфункціональний соціокультурний центр, який зайняв своє місце в системі закладів науки, культури, освіти і виховання” [2, с. 4].

Найголовнішими функціями діяльності будь-якого музею визначено науково-дослідну і культурно-освітню. Також обґрунтовано й більш вузькі функції музеїв: аксіологічну, комунікативну, інтеграційну, адаптаційно-коригуючу тощо.

Роль музею у профорієнтації школярів слід розглядати у контексті його освітньої діяльності, котра є предметом вивчення музейної педагогіки, порівняно нової міжпредметної наукової галузі, що активно розвивається нині в країнах Західної Європи, Росії, США й “вивчає історію, особливості культурно-освітньої діяльності музеїв, методи впливу на різні категорії музейної аудиторії, шляхи співпраці музеїв і закладів освіти” тощо [8].

Культурно-освітня функція (її іноді називають просвітницькою, або культурологічною) репрезентує музей будь-якого профілю насамперед як установу культури, середовище, де відбувається зустріч людини з об’єктивними культурними цінностями, де усвідомлюється минуле й сучасне у взаємозв’язку й де можливе здійснення навчально-виховного процесу. Міркування вчених ґрунтуються на тому, що музей бере участь у формуванні особистості людини, у розвитку світогляду, у формуванні поглядів і переконань, надає матеріал для пізнання, організовує передачу знань та життєвого досвіду тощо.

Теоретичний аналіз літератури із музейної педагогіки (Т. Белофастова, О. Ванслова, К. Вешенфельдець, Г. Ломунова, Б. Столяров, М. Юхневич та інші вчені) довів, що зміст роботи музею зі своєю аудиторією є досить багатоаспектним. При цьому програми діяльності у системі музей–особистість ураховують диференціацію відвідувачів за віковими, пізнавальними, професійними та іншими запитами.

Якщо урахувати різноманітність профільної спеціалізації музеїв, то стає очевидним те, наскільки широкі можливості цих закладів у професійній орієнтації школярів. Історичні (загально-історичний, археологічний, етнографічний, військово-історичний, політичної історії, історії релігії, історико-побутовий, монографічний), мистецтвознавчі (літературний, кіно і театру, художній, архітектурний, музики, книги, монографічний), природничонаукові (біологічний, ботанічний, зоологічний, геологічний, географічний, палеонтологічний, антропологічний,

екологічний), техніко-економічні (політехнічний, промисловий, сільського господарства, виробничий, космонавтики, авіації, автотранспорту, мореплавства, медицини), а також комплексні музеї (краєзнавчий, історико-художній, літературно-педагогічний тощо) можуть надавати школярам змістовні консультації щодо різноманіття професій і демонструвати невідомі факти досягнень людства у тій чи іншій галузі діяльності.

Музейна освіта може забезпечити орієнтацію в суспільних, політичних, економічних, естетичних, етичних і технічних поняттях. Музей допомагає подолати розрив між реальним світом і навчальним досвідом дитини [7, с. 13].

Так, наприклад функціонування музеїв педагогічного профілю націлене на популяризацію педагогічної культури тобто піднесення славних традицій і досягнень педагогічної теорії і практики, зосередження передового педагогічного досвіду й передачу його від покоління до покоління. Ці музеї допомагають створити позитивний образ педагога в суспільстві, підвищити престиж педагогічної професії, а тому сприяють професійній орієнтації молоді на педагогічні професії, постають специфічною сферою формування педагогічного мислення, набуття певних практичних умінь і навичок педагогічної праці, розвитку творчих інтересів до професійно-педагогічної діяльності.

Виходячи із потенціалу музею у розвитку школярів, як на загальнокультурному так і на допрофесійному рівнях, можливо виділити два основних напрями співробітництва музею і школи щодо надання допомоги у професійному самовизначенні школярів:

- формування загальної культури молоді;
- участь у навчанні учнів відповідно до профільної диференціації;
- інформування старшокласників щодо тієї чи іншої професії, галузі діяльності тощо.

Зважаючи на статус музею як соціокультурної інституції і спираючись на аналіз праць сучасних дослідників, Б. Столяров описує шість стадій соціалізації дітей (від 3,5 місяців ембріонального розвитку до 20 років). Учений наголошує, що музей є частиною середовища і бере активну участь у соціалізації людини; він актуалізує такий діалог особистості з ідеалами і вічними цінностями культури, у якому людина знайде для себе опору для саморозвитку і самовдосконалення в умовах сучасного світу, що швидко змінюються. Ми поділяємо думку Б. Столярова про те, що результатом процесу передачі музейними засобами чуттєвого досвіду, знань, умінь і цінностей від одного покоління до іншого є перетворення соціокультурного досвіду у власні установки, цінності, орієнтації, засвоєння соціальних норм, ролей тощо [10, с. 45-46].

У практичній організації профорієнтаційної роботи (особливо під час її планування) зі школярами слід урахувувати місцеві музейно-екскурсійні можливості. Важливим, на нашу думку, при проведенні профорієнтаційної роботи в музеї є урахування індивідуальних інтересів і захоплень школярів.

Найбільш перспективними формами профорієнтаційної роботи зі шкільною аудиторією в музеї, на нашу думку є такі: інтерактивна екскурсія

(залучення у активну діяльність), музейний урок (використання музейних предметів, зокрема і вилучених із експозиції чи фондів, як наочного матеріалу у ході уроку), консультація та рольова (ділова) гра.

Добре зарекомендував себе у музейно-педагогічній практиці (це перевірено у ході проведеної нами та іншими дослідниками експериментальної роботи) такий методичний прийом, як запитання до учнів, що змушують більш уважно розглядати музейні предмети. Справедливо зауважує З. Бонамі про те, що майстерність педагога передбачає уміння ставити запитання різного рівня, терпимість по відношенню до учнів, і здатність до критичного аналізу власної свідомості [7, с. 14]].

Ефективним методом навчання школярів у музеї є також дослідницький метод, при застосуванні якого учень є центральною фігурою пізнавального пошуку. Особливостями цього методу є, зокрема, такі: поділ учнів на невелику групи; постановка навчального завдання кожній групі; застосування “робочих аркушів”, у яких школярі фіксують отриману із музейних джерел інформацію, а потім використовують її у музеї чи класі; необхідність аргументації учнем власної точки зору.

Зауважимо, що фонди музею у ході роботи зі школярами є не лише наочними посібниками, а і предметами із реального життя, що надають учням можливість бути активними учасниками творчого процесу навчання.

Висновки. Отже, сучасний музей заслуговує на увагу педагогічної громади як особлива установа, інтегрована у систему традиційних інститутів, зокрема шкіл. Саме музей здатен виховати у школярів стійку пізнавальну потребу і посприяти їх свідомому самовизначенню щодо майбутньої професійної діяльності. Особливо актуалізується профорієнтаційна функція музеїв в умовах профільного навчання старшокласників. Щоправда, для досягнення істотних результатів у цьому сенсі необхідна заздалегідь спланована, послідовна і постійна робота, організована спільними зусиллями шкільних і музейних педагогів.

Перспективами подальших наукових розвідок є дослідження можливостей уведення музейного компонента у зміст окремих навчальних предметів та розробка спеціальних музейно-педагогічних технологій з метою загальнокультурного і допрофесійного розвитку школярів у музеях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артемова Л. К. Формирование образовательно-профессионального маршрута старшеклассников / Л. К. Артемова // Педагогическое образование и наука. – 2007. – № 3. – С. 42–43.
2. Белофастова Т. Ю. Педагогічні засади діяльності музею як соціально-культурного центру : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.06 “Теорія, методика і організація культурно-просвітньої діяльності” / Белофастова Таїсія Юріївна. – К., 2003. – 20 с.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.

4. Захаров Н. Н. Профессиональная ориентация школьников : учеб. пособие [для студентов – слушателей фак. обществ. профессий] / Н. Н. Захаров. – М. : Просвещение, 1988. – 272 с.
5. Концепція профільного навчання в старшій школі : // Інформаційний збірник Мін. освіти і науки України. – Офіц. вид. – 2003. – № 24. – С. 3–15.
6. Лернер П. С. Проектирование образовательной среды по формированию профориентационно значимых компетентностей учащихся / Павел Семёнович Лернер // Школьные технологии. – 2007. – № 5. – С. 86–92.
7. Музейная педагогика за рубежом. Работа музеев с детской аудиторией [Электронный ресурс] / Мин. культуры РФ, Российская акад. наук, Российский институт культурологи ; сост. и ред. М. Ю. Юхневич. – М.: Лаборатория музейного проектирования, 1997. – Вып. 5.0. – 73 с. – (Серия электронных изданий MUSEUM PRO). – Режим доступа : http://www.future.museum.ru / Imp/web/archive/m-pro_5.pdf.
8. Педагогический энциклопедический словарь [Электронный ресурс] / Словарь.ru [статьи]. – М. – Режим доступа : <http://dictionary.fio.ru>
9. Система профинформационной работы со старшеклассниками : учеб.-метод. пособие / [Б. А. Федоришин, С. Е. Карпиловская, Р. И. Миттельман и др.] ; под ред. Б. А. Федоришина. – [2-е изд.]. – К. : Рад. шк., 1988. – 176 с.
10. Столяров Б. А. Музейная педагогика. История, теория, практика : учеб. пособие / Б. А. Столяров. – М. : Высшая школа, 2004. – 216 с. – (Образование через искусство).
11. Шиян Н. Профільне навчання у старшій школі / Надія Шиян // Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. – (Серія “Педагогічні науки”). – Вип. 3 (61). – Полтава, 2008. – С. 111–126.

Павленко Ю.Г. Музей как фактор профессионального самоопределения школьников.

В статье обосновывается идея использования музея в профильном обучении школьников, в частности для их профессиональной ориентации. На основе анализа музейведческой и педагогической литературы выделены направления сотрудничества музея и школы в контексте отмеченной проблемы, а также уточнено организационные формы профориентационной работы с учениками школ в музее.

Pavlenko Y.H. Museum as a factor of professional self-determination of students of ground school.

In article the idea to use a museum in the specialized teaching of students, in particular for their professional orientation is grounded. On the basis of analysis of literature specialized in museum management and pedagogical directions of collaboration of museum and school in context of the marked problem are selected, and also organizational forms of vocational orientation work with students of schools in museum are specified.